

Nederlands activiteitenprogramma

moderne vreemde talen

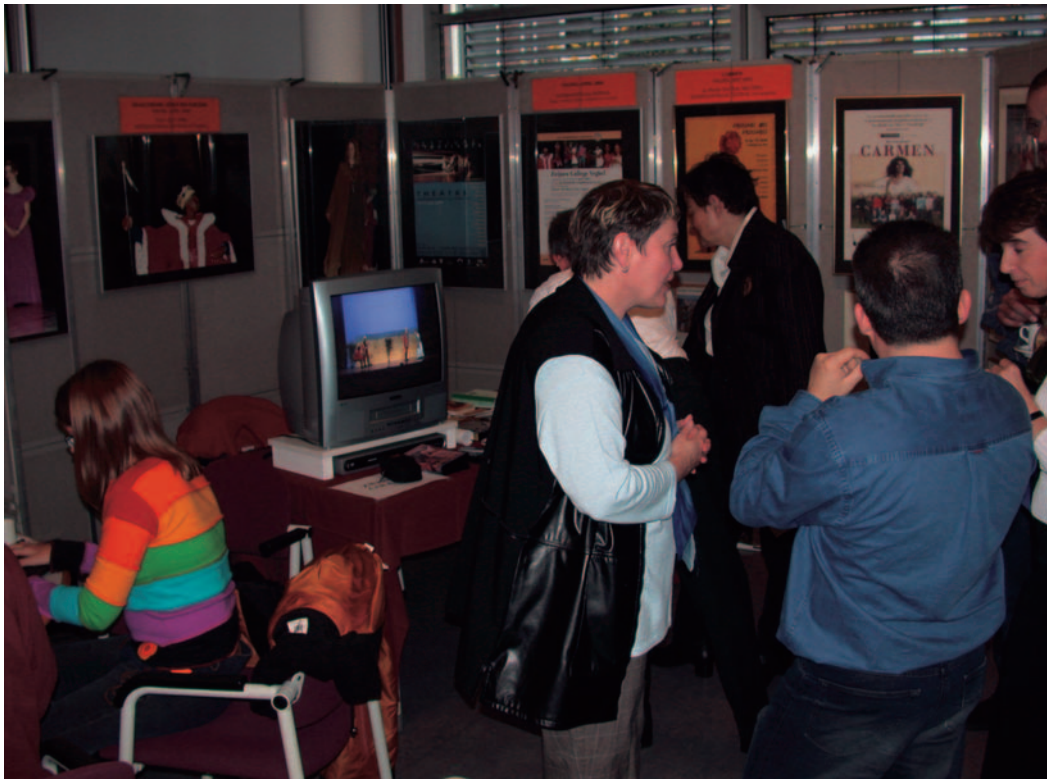

O N D E R
N C S I M
L T U U R
N E T E M
S C H A P

Nederlands activiteitenprogramma

moderne vreemde
talen

Inhoudsopgave

1	Anleiding voor publiceren activiteitenprogramma	5
2	Ontwikkelingsperspectief	6
3	Vertrekpunt	7
4	De beleidscontext	9
5	De prioriteiten	11
5a	Benutten Europese instrumenten	11
5b	Stimulansen voor het talenonderwijs, met accent op buurtalen	12
5c	Versterking vreemdetalenonderwijs in samenwerking met het onderwijsveld	15
5d	Docenten en hun professionalisering	15
6	Overige activiteiten	19
6a	Piton, programma internationalisering talenonderwijs in Nederland	19
6b	ICT in het talenonderwijs	20
6c	Bevordering taaldiversiteit	20
6d	Een taalvriendelijke omgeving	21
6e	Nederlandse bijdrage aan Europese ontwikkelingen	22
	Bijlage	25
Ad 1	Anleiding voor publiceren programma	25
Ad 2	Ontwikkelingsperspectief	26
Ad 3	Vertrekpunt	26
3a	Stand van zaken kwantitatief	26
3b	Stand van zaken kwalitatief	29
	Overzicht activiteiten en financiën	31
	Noten	37

Aanleiding voor publiceren activiteitenprogramma

Voor u ligt een Nederlands activiteitenprogramma moderne vreemde talen. Waarom zo expliciet Nederlands? Omdat dit programma mede mijn reactie vormt op een Europees verzoek.

In de zomer van 2003 publiceerde de Europese Commissie het document 'Het leren van talen en de taalverscheidenheid bevorderen: actieplan 2004 - 2006'.¹ De Commissie verzocht de lidstaten eigen actieprogramma's op te stellen en daarover in 2007 verslag uit te brengen. Met het uitbrengen van dit activiteitenprogramma geeft Nederland gevolg aan het verzoek van de Commissie.

Maar het nationale perspectief staat uiteraard voorop. Worden talen in Europees verband belangrijker, dan geldt dat voor Nederland vanwege zijn geografische ligging en grote afhankelijkheid van internationale betrekkingen in versterkte mate. Het is lang geleden dat het beleid uitgebreid aandacht schonk aan de positie van de moderne vreemde talen in het onderwijs. Ook vanuit nationaal perspectief zie ik meer dan voldoende aanleiding om een activiteitenprogramma te publiceren.

Nederland is voortdurend bezig met het stimuleren van het vreemdetalenonderwijs. Dit programma vormt een momentopname in een lopend proces. Daarom is gekozen voor de benaming 'activiteitenprogramma'. De nadruk ligt daarbij op de jaren 2004 tot en met 2006. Dat sluit aan bij het door de Europese Commissie gevolgde tijdpad. Dat maakt het ook mogelijk om, zoals door de Europese Commissie gevraagd, in 2007 over de resultaten van de in gang gezette acties verslag uit te brengen.²

Ontwikkelingsperspectief

Internationalisering is onmogelijk zonder vaardigheden in vreemde talen. Nederland heeft de afgelopen eeuwen nooit geïsoleerd kunnen opereren. Duidelijk is dat ons land zich de komende jaren nog actiever op het buitenland moet gaan richten.

Ik voel mij als minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap verantwoordelijk voor een goede toerusting van de huidige generatie wereldburgers in het Nederlandse onderwijs. Dat betekent investeren in hun kennis en vaardigheden, zodat de jongeren van nu hun bijdrage kunnen leveren aan de wereld van morgen. Talenkennis is daarbij onontbeerlijk. Het Europese streven dat iedere jongere naast de eigen taal vanaf jonge leeftijd twee andere talen leert, is daarbij mijn richtsnoer.³

Hiermee is nog niet bepaald om welke talen het moet gaan. Nu is het belang van Engels als internationale communicatietaal onomstreden. Bij het stellen van verdere prioriteiten spelen zowel economische, geografische als culturele overwegingen een rol. Alle drie wijzen in de richting van versterkte, zij het niet exclusieve, aandacht voor de talen van onze directe burens, het Duits en Frans.⁴

Vertrekpunt

Om de juiste activiteiten te ondernemen, is het goed eerst de stand van zaken in kaart te brengen.⁵

Kijken we naar het aantal talen dat leerlingen volgen, dan doet Nederland het niet slecht, ook niet als we de gegevens vergelijken met de Europese.

Vooral tot aan het eind van de leerplichtige leeftijd is het aantal geleerde talen groter dan in het merendeel van de andere Europese landen. Daarna, dan gaat het om het onderwijs waarmee leerlingen een startkwalificatie behalen, behoort Nederland tot de middenmoot.⁶

Met de leeftijd waarop we met vreemdetalenonderwijs beginnen, scoort Nederland gemiddeld. We zien evenwel dat steeds meer landen op een vroeger tijdstip starten.⁷ Het vroeg vreemdetalenonderwijs verdient daarom zeker meer aandacht.

Kwalitatief kunnen we wat Engels betreft behoorlijk meekomen met ons omringende landen.⁸ Willen we de kwaliteit van ons talenonderwijs substantieel verbeteren dan kan de aandacht het best uitgaan naar de talen Duits en Frans, die voor Nederland van wezenlijk belang zijn en door het grootste deel van de leerlingen als tweede en/of derde taal worden gevolgd.⁹

Verder zou het goed zijn als Nederlandse leerlingen meer gebruik konden maken van de diversiteit aan talen die in ons voortgezet onderwijs in principe kunnen worden aangeboden.

Voor alle talen geldt overigens dat vooral de spreek- en luistervaardigheid meer aandacht behoeven.¹⁰

Optimale, ook internationale transparantie van de resultaten moet daarbij het streven zijn. Het Europees Referentiekader, dat in Europa breed wordt geaccepteerd als de beste graadmeter voor het in kaart brengen van bereikte vaardigheden, moet ook in Nederland de maatstaf worden.¹¹

En ten slotte staat of valt vreemdetalenonderwijs met de beschikbaarheid van een voldoende aantal goed opgeleide en gedreven leraren. Vraag en aanbod van talendocenten zijn nu al niet helemaal in evenwicht, vooral voor Duits en in mindere mate Frans.¹² Bovendien zijn de toekomstverwachtingen zorgelijk.¹³ Verder waren evaluaties van de lerarenopleidingen de afgelopen jaren kritisch.¹⁴ En eenmaal werkzaam in het onderwijs, moet de kwaliteit van het onderwijspersoneel aan een bepaalde minimumkwaliteit blijven voldoen.¹⁵ Dat betekent dat als we onze resultaten minimaal willen behouden en liefst nog verbeteren, de aandacht ook moet uitgaan naar de beroepsgroep van talendocenten.

De beleidscontext

Engels is en blijft voor alle leerlingen in primair en voortgezet onderwijs de verplichte eerste vreemde taal. Daarnaast zijn de mogelijkheden voor vreemdetalenonderwijs in de afgelopen periode verruimd.

Vanaf augustus 2006 is het wettelijk mogelijk dat scholen voor primair onderwijs Frans en Duits gaan aanbieden. Ook kunnen ze Spaans aanbieden, daar moet echter afzonderlijk toestemming voor worden verleend door het ministerie.

In dit verband zijn mijn voorstellen voor vernieuwing van de onderbouw van het voortgezet onderwijs¹⁶ en voor herziening van de tweede fase havo/vwo¹⁷ van speciaal belang. Beide bieden scholen meer ruimte om eigen keuzes te maken bij de invulling van hun onderwijsprogramma, keuzes die als het goed is tegemoetkomen aan de wensen van leerlingen en ouders. Dat kunnen ook wensen zijn op het terrein van het talenonderwijs.

In de onderbouw van het vmbo blijven voor alle leerlingen, met uitzondering van die in de basisberoepsgerichte leerweg, minimaal twee vreemde talen verplicht. Het gaat dan om ongeveer veertig procent van de vo-leerlingen. De mogelijkheden voor het kiezen van talen zijn daarbij verruimd. In de onderbouw van havo en vwo blijven drie vreemde talen verplicht, naast Engels in beginsel Duits en Frans. Dit betreft bijna vijfenveertig procent van de vo-leerlingen. Ook hier kan een van de twee laatstgenoemde talen worden vervangen door een andere waarvoor een examenprogramma is vastgesteld. De zogenoemde deeltalen¹⁸ in de tweede fase havo en vwo hebben veel stof doen opwaaien. Tot tevredenheid van alle betrokkenen worden die nu afgeschaft, waarbij in het vwo het aantal uren voor het vreemdetalenonderwijs (één gehele vreemde taal naast Engels) toeneemt.

Het komt er nu op aan het vreemdetalenonderwijs zo aantrekkelijk te maken dat leerlingen het graag volgen en scholen er een eer in stellen het aan te bieden. En het is wenselijk om in de beschikbare tijd een zo hoog mogelijk rendement te behalen. Daarvoor zijn zowel het ministerie als het onderwijsveld verantwoordelijk. In samenwerking met instellingen, docenten en leerlingen moet het mogelijk zijn meer elan in het vreemdetalenonderwijs te brengen.

De prioriteiten

Bij de beschrijving van onderstaande prioriteiten is een logische volgorde aangehouden, van algemene uitgangspunten naar hoofdlijnen van beleid.

5a Benutten Europese instrumenten

Europees Referentiekader

Het Europees Referentiekader voor het leren van talen¹⁹ beschrijft niveaus van vaardigheden: spreken, luisteren, lezen, schrijven en gesprekken voeren. Het beschrijft die vaardigheden op zes niveaus, van beginnend taalgebruiker tot vaardig gebruiker. Dit referentiekader is de laatste jaren uitgegroeid tot een belangrijk raamwerk voor het vreemdetalenonderwijs in Europa. Voor de ontwikkeling van een Europese talenindicator²⁰, waarop de Europese Raad in het voorjaar van 2002 aandrong, zal hierbij worden aangesloten.

In Nederland heeft het bve-veld al besloten volgens dit stramien te gaan werken. Het referentiedocument 'Talen in de kwalificatieprofielen'²¹ vormt hier het richtsnoer. Daarmee zijn de Kenniscentra Beroepsonderwijs Bedrijfsleven verplicht om wanneer een of meer vreemde talen vereist zijn, een taalcompetentieprofiel op te stellen conform genoemd referentiekader.

Ook in het hoger onderwijs vormt dit raamwerk meer en meer het kader voor het beschrijven van taalvaardigheden. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de projecten die de afgelopen jaren een Europees Label²² voor innovatief vreemdetalenonderwijs wonnen. Verder is een commissie ingesteld met vertegenwoordigers van alle Letterenfaculteiten, die als opdracht kreeg om voor alle talenopleidingen die door meer dan één universiteit worden aangeboden, doelen voor taalvaardigheden te formuleren in termen van 'A Common European Framework of Reference' (CEF).²³

In het verlengde van deze ontwikkelingen en in vervolg op de aanbevelingen van het oriënterend onderzoek van SLO en Citogroep in 2001²⁴, laat ik de examenprogramma's en examens voor de vreemde talen in het voortgezet onderwijs nu eveneens koppelen aan het Europees Referentiekader. Hiermee worden de Nederlandse doelstellingen voor en resultaten met het vreemdetalenonderwijs eenduidiger en op internationaal transparante wijze weergegeven. Om meerdere redenen werkt dat voordelig uit. Het bevordert het competentiegerichte leren en maakt het gemakkelijker te komen tot doorlopende leerlijnen.

Europees Taalportfolio

Met het Europees Referentiekader, ik gaf dit al aan, wordt competentiegericht leren bevorderd. Door de Raad van Europa is daarnaast als complementair instrument het Europees Taalportfolio (ETP) ontwikkeld. In dit portfolio is een paspoort opgenomen, waarin leerlingen hun vorderingen in termen van het Europees Referentiekader kunnen bijhouden. Bij gebruik van een ETP kan individueler worden gewerkt en beter aangesloten bij leerwensen en leerbehoeften van leerlingen. Ook wordt het in principe mogelijk om bij binnenkomst in een volgend schooltype, in overleg met de docent, verder te gaan waar de betreffende leerling was gekomen.

Er bestaan al enige tijd Europese taalportfolio's voor alle Nederlandse schooltypen (voor primair en voortgezet onderwijs, het mbo en volwassen migranten die Nederlands als tweede taal leren). Het ministerie heeft die ontwikkeling gestimuleerd. Het gebruik ervan groeit gestaag, vooral in de bve-sector, zo bleek uit onderzoek van CINOP in 2004. Nu wordt zo'n taalpaspoort handzamer als het digitaal kan worden ingevuld. En het wint aan kracht als er meer mee kan dan alleen het bijhouden van vorderingen. Dat gebeurt als het de leerling wijst op te verwerven volgende competenties en daarbij verschillende manieren aanbiedt om die te behalen. Op dit moment wordt in mijn opdracht geëxperimenteerd met een geïntegreerde vorm van het ETP²⁵ die webbased is, interactief, en die als het ware met de leerling meegroeit. Dat gebeurt in een samenwerkingsverband van diverse ondersteuningsinstellingen met SLO als projectleider. Met deze elektronische versie is Nederland koploper. Er bestaat veel belangstelling voor, zowel binnen als buiten Europa. Dit experiment zal een publicatie opleveren over competentiegericht talen leren met behulp van het ETP.²⁶

Europass

Met behulp van Europass²⁷ kunnen burgers van de EU hun kennis en vaardigheden op uniforme wijze vastleggen. In alle lidstaten is inmiddels een Nationaal Europass Centrum aangewezen. In Nederland is dat een consortium van acht partijen, waarbij de Informatie Beheergroep hoofdaannemer is.

Het in Europass opgenomen taalpaspoort bouwt voort op het Europees Taalportfolio. Het kent ook een koppeling met het Europees Referentiekader. Daarmee zijn de ontwikkelingen binnen de scholen en die daarbuiten goed op elkaar afgestemd.

5b Stimulansen voor het talenonderwijs, met accent op talen buurlanden

Hiervoor gaf ik al aan dat als Nederland zijn prestaties op het terrein van de vreemde talen substantieel wil verhogen, de aandacht het best kan uitgaan naar de buurtalen Frans en Duits. Door een latere start en een geringer aantal uren dan voor Engels, komen leerlingen hierbij minder ver. Een andere constatering was dat vroeg vreemdetalenonderwijs in Nederland meer aandacht verdient. Daarom heb ik de volgende opdracht verleend.

Versterking vroeg talenonderwijs en buurtalenonderwijs

Na een jaar van voorbereiding is het Europees Platform in samenwerking met onder meer het Christelijk Pedagogisch Studiecentrum (CPS) en de Talenacademie Nederland (TAN) dit schooljaar met een meerjarig project gestart om het Frans en Duits te versterken. Het project kreeg de naam LinQ.²⁸ In totaal veertig scholen doen eraan mee, in zowel het primair als voortgezet onderwijs. Zij ontvangen daarvoor een jaarlijkse subsidie en stappen voor drie jaar in. Op de basisschool gaat het om Duits en Frans als ontmoetingstaal, dus via een speelse manier van leren. In het voortgezet onderwijs is het uitgangspunt om binnen de regulier beschikbare tijd tot hogere resultaten van de leerlingen te komen. Voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs wordt een totaalpakket gecreëerd, in de tweede fase havo en vwo wordt gedacht aan klassen voor leerlingen die streven naar een bovengemiddeld niveau in één van beide talen. Als extra kunnen deze leerlingen bovenop hun gewone diploma nog een examen Duits afleggen bij het Goethe Instituut of deelnemen aan het Delf Scolaire examen Frans, uitgegeven door het Franse Ministerie van Onderwijs. Beide examens dwingen tot een activerende manier van talen leren doordat de productieve vaardigheden van groot belang zijn (beide zijn ook gekoppeld aan het Europees Referentiekader). Op termijn is het de bedoeling om binnen de zaakvakken modules in deze vreemde talen aan te bieden. Daarmee ontstaat een vorm van modulair tweetalig onderwijs Duits en Frans. De belangstelling voor dit project was vooral in het voortgezet onderwijs direct al bijzonder groot. Belangstellenden worden van de resultaten ervan op de hoogte gehouden, dit met het oog op verdere verspreiding van goede praktijken. Vroeg Engels op de basisschool heeft een aparte plaats binnen dit project. Op dit moment wordt het in ongeveer vijfenveertig scholen vanaf groep vier of vijf aangeboden. Het Europees Platform biedt deze scholen regulier al ondersteuning. In het kader van LinQ vinden aanvullende activiteiten plaats. Er zal samenwerking worden gezocht met educatieve uitgeverij voor de ontwikkeling van lesmateriaal. Met lerarenopleidingen voor het basisonderwijs wordt contact opgenomen om docenten voor te bereiden op het geven van Engels op jonge leeftijd.²⁹ In dit verband herinner ik er graag aan dat ik in de zomer van 2005 over het vroeg vreemdetalenonderwijs een brief naar de Tweede Kamer heb gestuurd, waarin de uitkomsten van diverse onderzoeksrapportages zijn opgenomen. Die positieve resultaten ondersteunen mijn stimuleringsbeleid.³⁰

Vreemde talen in de basisberoepsgerichte leerweg

Twee vreemde talen voor alle leerlingen is het Europese streven en is ook voor mij leidraad. Voor leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg is de verplichting een tweede vreemde taal te volgen echter een grote opgave, zo bleek bij de uitwerking van de vernieuwingsvoorstellen voor de onderbouw. Bestaande leergangen zijn niet echt toegesneden op deze praktisch ingestelde leerlingen. De leerling herkent zich onvoldoende in het meer algemeen vormende karakter van het vreemdetalenonderwijs zoals

dat wordt aangeboden. Daarom laat ik scholen vrij te bepalen welke leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg en het leerwegondersteunend onderwijs zij een tweede vreemde taal aanbieden.³¹ Maar ook deze leerlingen krijgen te maken met toenemende grensoverschrijdende contacten. Het CPS gaat daarom vanaf najaar 2005 in samenwerking met de Vereniging van Leraren in Levende Talen (VLLT) en Onderbouw VO voorbeelden van goed vreemdetalenonderwijs voor deze doelgroep verzamelen, ontwikkelen en verspreiden. Het streven is aan te tonen dat dergelijk onderwijs voor deze doelgroep goed mogelijk is. Uitgevers zullen in een vroeg stadium bij dit project worden betrokken om de uitstraling ervan zo groot mogelijk te maken.

Stimulering taalverwerving via internationale uitwisseling

Jaarlijks gaan op basis van zowel nationale, bilaterale als Europese programma's voor internationalisering ruim 20.000 leerlingen naar het buitenland. Hoewel Duitsland en Frankrijk daarbij gewilde landen zijn, is de voertaal toch vaak Engels.

Nu heeft het GION, mede in opdracht van het ministerie, onlangs onderzocht³² of leerlingenuitwisseling, al dan niet in combinatie met gerichte taalvoorbereiding Engels of Duits, leidt tot grotere vaardigheden voor luisteren en spreken. Uit het onderzoek blijkt dat er positieve effecten zijn, vooral op de spreekvaardigheid en als er gedegen wordt voorbereid. Ik ga het Europees Platform dan ook vragen om de uitkomsten van dit onderzoek te benutten bij uitwisselingscontacten, in die zin dat deze leiden tot grotere leereffecten bij de talen, speciaal de buurtalen. Hierbij is het Platform overigens afhankelijk van de medewerking van de scholen.

Het genoemde GION-onderzoek bevestigt de bevinding van de Inspectie dat spreken en luisteren zelden deel uitmaken van de reguliere lessen op scholen. Toch bleek bij een experiment dat een ervaren docent met een gerichte reeks korte lessen de spreekvaardigheid van leerlingen aanmerkelijk kan verbeteren. Ik ben dan ook van plan om de ruimte in de overheidsprogrammering bij de landelijke ondersteuningsinstellingen te gaan benutten voor vervolgvacatures die aansluiten bij deze conclusie. In de Hoofdlijnenbrief 2007-2008, die in het voorjaar van 2006 wordt gepubliceerd, zal dit onderwerp worden opgenomen.

Duitse taal in het derde Duitslandprogramma

Omdat Duitsland voor Nederland op economisch, politiek en cultureel terrein de belangrijkste partner is, heb ik onlangs het tot nu toe zeer geslaagde Duitslandprogramma Hoger Onderwijs verlengd. Een van de doelstellingen blijft het versterken van het onderwijs Duits op Nederlandse scholen. Het Duitsland Instituut Amsterdam (DIA) gaat hiervoor samenwerken met het zogeheten Ronde Tafel Overleg Duits, waarin alle belangrijke organisaties vertegenwoordigd zijn. Initiatieven in de verschillende sectoren van het onderwijs zullen via het Loket Duits worden gebundeld. Eén van de eerste projecten die het DIA gaat oppakken, is onderzoek naar wat leerlingen van het onderwijs Duits vinden.

5c Versterking vreemdetalenonderwijs in samenwerking met het onderwijsveld

De verschillende Koersdocumenten illustreren dat het mij ernst is om onderwijsbeleid en -vernieuwing beter op de praktijk te laten aansluiten door het veld erbij te betrekken. Ook voor de verbetering van het vreemdetalenonderwijs is een interactief traject gestart. Hoe ging dat in zijn werk?

Onder regie van het Nationaal Bureau Moderne Vreemde Talen (NaB-MVT) is bestaand onderzoeksmateriaal over het vreemdetalenonderwijs in Nederland verzameld en gebundeld. De analyse van dit materiaal leverde veertien thema's voor discussie en dialoog met het onderwijsveld op. Ze zijn vevat in drie clusters: de omgeving van ons talenonderwijs, de kwaliteit ervan en de instrumenten die worden gebruikt. Het rapport werd in mei 2004 gepubliceerd onder de titel 'Vreemdetalenonderwijs in Nederland, een situatieschets'.³³

Met de publicatie van dit rapport ging ook Werkplaats Talen van start. Aan de hand van de genoemde (clusters van) thema's werd een discussie met de betrokkenen gestart. Het veld kon ook eigen thema's aandragen. Het was de bedoeling dat de discussies uitmondten in door het veld gedragen initiatieven tot verbetering van het talenonderwijs. Deze opzet is geslaagd. Ruim veertig projectvoorstellen werden ingediend, waarvan er door een onafhankelijke beoordelingscommissie ruim twintig zijn toegewezen. Zij beslaan een breed terrein van het talenonderwijs.³⁴ De projecten starten in de tweede helft van 2005 en moeten alle voor eind 2006 zijn afgerond. Tijdens een slotmanifestatie eind 2006/-begin 2007 zullen de opbrengsten worden gepresenteerd en de balans opgemaakt.

5d Docenten en hun professionalisering

Versterking lerarenopleidingen

Eerder al werd geconstateerd dat de kwaliteit van de lerarenopleidingen verbetering behoeft. Daarvoor heb ik begin juli 2005 de Beleidsagenda Lerarenopleidingen naar de Tweede Kamer gestuurd. Het betreft een gezamenlijke agenda van het ministerie, de HBO-raad en de VSNU. In deze beleidsagenda zijn prestatieafspraken vastgelegd die tot doel hebben de kwaliteit van de opleidingen te verbeteren. Verder kunnen lerarenopleidingen projectvoorstellen indienen om de onderlinge samenwerking te versterken en om expertisecentra op te richten voor bepaalde vakgebieden, zoals de moderne vreemde talen. Op deze wijze kan het opleidingsaanbod beter worden afgestemd op de vraag in de regio, met meer mogelijkheden voor differentiatie en maatwerk.

Inzetten van 'native speakers'

Sinds vele jaren worden op basis van zowel Europese als nationale programmaliijnen 'native speakers' Duits en Frans als taalassistent ingezet. Zij zijn enkele maanden tot een jaar verbonden aan meestal scholen voor voortgezet onderwijs, maar worden ook

ingezet in het primair onderwijs en de lerarenopleidingen. Het gaat om rond de zeventig taalassistenten per jaar. De scholen zijn uitermate positief over 'hun' taalassistent. Zij bieden extra steun bij de organisatie van programmaonderdelen die meer tijd vergen, zoals het oefenen van spreekvaardigheid, en versterken de motivatie van leerlingen voor het leren van talen.

Voortbordurend op deze positieve ervaringen is de afgelopen jaren nog een tweetal specifieke trajecten gestart: de trajecten 'Van assistent tot docent Frans' en 'Van assistent tot docent Duits'. Daarbinnen worden moedertaalsprekers met een geëigende vooropleiding eerst een jaar lang als assistent-docent verbonden aan een school voor voortgezet onderwijs. Intussen behalen zij hun NT2-diploma en worden geschoold in het Nederlandse onderwijssysteem. In het tweede jaar vinden zij een baan en volgen een versnelde opleiding tot eerstegraadsdocent. Doel is om ieder jaar voor zowel Duits als Frans tien natives in het Nederlandse onderwijs te brengen en hiermee te voorzien in vacatures. Beide projecten draaien zeer succesvol. Ik laat bezien of nog in het schooljaar 2005/2006 deze trajecten kunnen worden uitgebreid met een opleiding tot tweedegraadsdocent Duits voor die kandidaten die niet aan de eerstegraads toegangseisen voldoen.

Professionalisering docenten

Docenten dienen niet alleen bij aantreden bekwaam te zijn, maar ook daarna bekwaam te blijven. De Wet op de beroepen in het onderwijs (Wet BIO)³⁵, die in 2004 door de Tweede Kamer is aangenomen, bevordert dat het onderwijspersoneel aan een bepaalde minimumkwaliteit blijft voldoen. Werkgevers zijn hiervoor in de eerste plaats verantwoordelijk. Zij dienen hun personeel in staat te stellen hun bekwaamheden te onderhouden. Binnenkort worden de landelijke minimumeisen van kracht waaraan leraren in het primair onderwijs, het voortgezet onderwijs, het beroepsonderwijs en de volwasseneducatie moeten voldoen.³⁶ Dat minimumpakket laat overigens ruimte voor aanvullende competenties, ook op vakgebied.

Scholen in zowel het primair als voortgezet onderwijs zien steeds meer het nut in van integraal personeelsbeleid. Ook maken zij in toenemende mate gebruik van persoonlijke ontwikkelplannen.³⁷

Voor het in kaart brengen en, indien gewenst, beoordelen van vakspecifieke competenties is analoog aan het Europees Taalportfolio voor leerlingen een Taalportfolio voor docenten ontwikkeld. Een webbased versie hiervan is onlangs beschikbaar gekomen. Competenties op talig, vakdidactisch en sociaal/cultureel terrein staan hierin in opklimmende moeilijkheidsgraad beschreven. Het instrument differentieert naar onderwijstype en naar speciale activiteiten als het organiseren van internationale uitwisselingsprojecten. Met behulp hiervan kan een docent, ook tijdens een functioneringsgesprek met zijn schoolleider, aangeven waar hij denkt te staan en waar hij hoopt te komen. In het eerder genoemde project 'Van assistent tot docent Duits' bleek dit portfolio, dat is ontwikkeld door daartoe aangetrokken docenten, een bijzonder bruikbaar instrument te

zijn. Het is te vinden op de website waarop ook het Europees Taalportfolio voor leerlingen staat.³⁸ Het model is uiteraard een handreiking voor scholen, zij kunnen het aanpassen aan de eigen wensen.

Samenwerking met beroepsgroep

Als het gaat om professionalisering is de georganiseerde beroepsgroep van het grootste belang. Jaarlijks organiseert de Vereniging van Leraren in Levende Talen (VLLT) een landelijke studiedag voor leden en belangstellenden. De afgelopen jaren is die studiedag uitgegroeid tot een uitermate levendige en leerzame bijeenkomst, waaraan vele honderden docenten deelnemen. Het ministerie heeft rond dit evenement naar samenwerking gezocht. Zo geschiedt de uitreiking van de Europese Onderscheidingen voor vernieuwend talenonderwijs, een initiatief van de Europese Commissie, tijdens deze studiedag. De aanwezige docenten beslissen wie de publieksprijs krijgt. Al oordelend maken zij kennis met nieuwe ontwikkelingen op hun vakgebied. Met de VLLT zal nog worden overlegd of tijdens de studiedag ook de Talendocent van het Jaar kan worden bekend gemaakt. Het gaat hier om een nieuw initiatief van de Europese Commissie. Verder is de beroepsgroep intensief betrokken bij Werkplaats Talen. Ook neemt zij deel aan het afstemmingsoverleg van de ondersteuningsinstellingen over nieuwe innovatieprojecten voor het talenonderwijs.

6

Overige activiteiten

6a Piton, programma internationalisering talenonderwijs in Nederland

Bij het Europees Platform draait al vele jaren een speciaal programma voor internationalisering van het talenonderwijs in Nederland. Vroeg talenonderwijs, versterkt talenonderwijs en tweetalig onderwijs worden op basis hiervan ondersteund.

Hiermee worden jaarlijks ook rond de vijftig 'native speakers' aangetrokken en begeleid bij hun functioneren als taalassistent in diverse sectoren van het onderwijs.

In dit activiteitenprogramma wil ik speciaal de aandacht vestigen op het tweetalig onderwijs. Sinds de voorzichtige introductie ervan in het begin van de jaren negentig wordt tweetalig onderwijs Nederlands-Engels in steeds meer scholen voor voortgezet onderwijs aangeboden, meestal aan vwo- en havo-leerlingen. Er zijn nu 75 scholen (ruim tien procent van het totaal) met een dergelijke afdeling tweetalig onderwijs. Het tweetalig onderwijs Duits-Nederlands blijft voorsnog beperkt tot één school, maar een andere heeft belangstelling getoond om ermee te starten.

Heel belangrijk vind ik dat voor het tweetalig onderwijs een kwaliteitsstandaard is ontwikkeld. Tijdens periodieke visitaties beoordeelt een onafhankelijke commissie de gang van zaken op school op grond van de door de scholen zelf goedgekeurde kwaliteitsstandaard. Die betreft niet alleen het tweetalig onderwijs sec., maar ook Europese en internationale oriëntatie. Leerlingen kunnen het gevolgde onderwijs afsluiten met een deel-examen Engels van het International Baccalaureate in aanvulling op hun reguliere examens.

De scholen voor tweetalig onderwijs zijn verenigd in een landelijk netwerk, dat onder coördinatie van het Europees Platform voor de verdere ontwikkeling zorg draagt. Het Platform ondersteunt de scholen ook op andere wijze, zoals met de ontwikkeling van lesmateriaal. In samenhang hiermee neemt het Platform deel aan Europese projecten op dit terrein, één speciaal gericht op tweetalig onderwijs in het beroepsonderwijs en een ander gericht op kwaliteitsbewaking.

6b ICT in het talenonderwijs

Voor de moderne vreemde talen heeft evenals voor andere vakgebieden de afgelopen jaren een expertisecentrum ICT gefunctioneerd. Dit Expertisecentrum ICT & Moderne vreemde talen werd ondergebracht bij het NaB-MVT.³⁹ Het verzamelde en verspreidde informatie en werkte als brug tussen theorie en praktijk. Ook liet het onderzoek verrichten. In een eraan verbonden Platform werd de in Nederland aanwezige expertise en ervaring op het gebied van vreemdetalenonderwijs en ICT vertegenwoordigd.

Nu kan ICT op een heel traditionele manier worden ingezet: dan biedt het in feite niet meer mogelijkheden dan een leerboek. Er kunnen echter ook leeractiviteiten mee plaatsvinden die veel meer effect sorteren. Daarvoor zijn TalenQuests ontwikkeld. Een TalenQuest is een webgebaseerde opdracht aan de hand waarvan leerlingen een echt product in een vreemde taal ontwikkelen. Hierbij maken ze gebruik van allerlei internetbronnen in een vreemde taal. Er zijn al een flink aantal TalenQuests voor verschillende talen en onderwijssectoren ontwikkeld. Voor onderhoud en vernieuwing hiervan is een samenwerkingsverband ontwikkeld.

De aparte financiering van de expertisecentra ICT stopt met ingang van het jaar 2006. Het NaB-MVT zal binnen zijn reguliere taken activiteiten rond ICT blijven ontplooiën. Ook in het kader van Werkplaats Talen is een aantal projecten gehonoreerd, die een doelmatiger inzet van ICT tot doel hebben. Zo gaan taaldocenten zelf onderwijsopdrachten ontwikkelen met webbased audio- en videobronnen. Ook zal worden bekeken of teleconferenties in de doeltaal via internet de spreek- en luistervaardigheid van leerlingen verhogen.

6c Bevordering taaldiversiteit

De grote talen Engels, Duits en Frans verkeren in een relatief gerieflijke positie. Docenten kunnen een keuze maken uit een ruim commercieel aanbod aan methoden en toetsen. Hun getal is groot genoeg voor het organiseren van specifieke bij- en nascholingscursussen. Voor de zogenoemde nieuwe schooltalen ligt dat anders. Deze behoeven extra aandacht.

Ontwikkeling leermiddelen

De afgelopen jaren zijn voor de nieuwe schooltalen met subsidie van het departement een reeks van leermiddelen ontwikkeld. Deels gebeurde dit in Europees samenwerkingsverband. Voor de talen Spaans en Italiaans zijn bij het ABC in Amsterdam moderne methoden ontwikkeld voor alle schooltypen waarin deze vakken kunnen worden aangeboden. Voor Arabisch en Turks zijn al leergangen beschikbaar voor havo en vwo. CPS en APS ontwikkelen nu methoden Arabisch en Turks voor het vmbo. Als die naar verwachting in 2007 gereed komen, bestaat ook voor deze talen een adequaat aanbod aan methoden.

Ondersteuning nieuwe schooltalen

Docenten voor deze vakken (Arabisch, Italiaans, Russisch, Spaans en Turks) verkeren in hun school vaak in een geïsoleerde positie. Om volwaardig mee te kunnen doen, hebben zij behoefte aan extra ondersteuning. Het CPS heeft de opdracht gekregen om in samenspraak met de betrokken docenten en andere ondersteuningsinstellingen te zorgen voor adequate informatievoorziening.⁴⁰ Vanwege de grote verspreiding van de doelgroep gebeurt dat in de eerste plaats digitaal. Daarbij wordt gebruik gemaakt van de op Kennisnet functionerende vakcommunities (van docenten) en vaklokalen (voor leerlingen). Deze bieden immers de mogelijkheid tot uitwisseling van ervaringen en het aanbieden van informatie en instrumenten. Verder vindt jaarlijks een aantal bijeenkomsten plaats voor de betrokken docenten. Belangrijke thema's in 2006 zullen zijn de recente onderwijsvernieuwingen in de onderbouw van het voortgezet onderwijs en de tweede fase havo/vwo. Ook het gebruik van Europees Referentiekader en Taalportfolio voor de nieuwe schooltalen staan op de agenda.

Verder komt er een brochure die diverse groepen geïnteresseerden, onder wie migrantengroepen, informatie biedt over welke mogelijkheden het voortgezet onderwijs op dit terrein te bieden heeft.

6d Een taalvriendelijke omgeving

Leerlingen leren talen niet alleen voor het examen of omdat zij die nodig hebben voor hun beroepsperspectief, maar ook omdat zij daaraan plezier beleven. In het Europees Jaar van de Talen 2001 vonden tal van inspirerende activiteiten plaats om het leren van vreemde talen te stimuleren. Dat bracht veel enthousiasme teweeg. Ik vind het wenselijk om dat enthousiasme te behouden. De volgende activiteiten leveren daar een bijdrage aan.

Europese Dag van de Talen

Sinds 2001 vindt op initiatief van de Raad van Europa jaarlijks op 26 september de Europese Dag van de Talen plaats. In Nederland brengt het Europees Platform ieder jaar een nieuw ideeënboekje uit met tips voor scholen om die dag extra aandacht te besteden aan het talenonderwijs. Er is veel vraag naar. Een ander succesvol initiatief is dat leerlingen die sinds kort tweetalig onderwijs Engels volgen, die dag terugkeren naar hun oude basisschool om daar een taalles te verzorgen. Leerlingen op de basisschool merken zo hoe snel ze vorderingen kunnen maken in een vreemde taal. Daarnaast wordt ieder jaar minimaal één groot evenement georganiseerd. In 2004 was het thema 'Taalgrenzen overschrijden' en was er een grote conferentie gericht op het beroepsonderwijs, van voorbereidend tot hoger. En in 2005 vond op het ministerie van OCW een werkconferentie voor leerlingen plaats onder de titel 'Talenonderwijs: de leerling aan het woord.' Leerlingen vertelden over hun ervaringen en hun wensen. De uitkomsten hiervan worden nog breed verspreid.

Europese Onderscheiding

De Europese Onderscheiding, ook wel het Europees Talenlabel genoemd, is een initiatief van de Europese Commissie. Doelstelling is de belangstelling voor het leren van talen te stimuleren door de aandacht te vestigen op vernieuwende talenprojecten. Ingediende projecten dienen minimaal innovatief te zijn en inspirerend voor leerlingen en studenten. Veel goede initiatieven hebben zo publiciteit gekregen, onder meer door de verspreiding van een lustrumboekje.⁴¹ In Nederland wordt de uitreiking al sinds jaren gekoppeld aan de Landelijke Studiedag van de VLLT. In 2006 zal op Europees verzoek een nieuwe dimensie worden toegevoegd, de verkiezing van de 'Talendocent van het Jaar'.

Overige projecten

Ook enkele andere projecten, mede ondersteund door departement of Europees Platform, verdienen vermelding door het enthousiasme dat zij teweegbrengen. Een daarvan is de poëziewedstrijd voor jongeren, die door de Talenacademie Nederland wordt georganiseerd. In alle schooltalen, ook Nederlands als tweede taal, kunnen gedichten worden ingestuurd. De animo is groot. Een ander voorbeeld is het Franse theaterproject dat komend schooljaar start op zeven scholen voor voortgezet onderwijs. De initiatiefnemer, een docent Frans, won er eerder een Europese Onderscheiding mee.

6e Nederlandse bijdrage aan Europese ontwikkelingen

Hiervoor werd al verwezen naar kaders en instrumenten die binnen Europa zijn ontwikkeld. Nederland maakt daar niet alleen dankbaar gebruik van, maar levert ook een bijdrage aan de verdere ontwikkeling.

Ontwikkeling Europees instrumentarium

Toen Nederland in 2004 voorzitter van de Europese Unie was, heeft het een grote Europese conferentie georganiseerd over verbetering van het vreemdetalenonderwijs.⁴² De waardering van de conferentiegangers was groot.

In voorbereiding op die conferentie is veel ontwikkelwerk verricht. Zo zijn de testculturen in Europa in kaart gebracht⁴³ en is onderzocht of bij de ontwikkeling van testitems beter kon worden aangesloten bij het Europees Referentiekader.⁴⁴ Verder kon met steun van de Europese Commissie in het najaar van 2004 worden gestart met de ontwikkeling van een bestand van ankeritems voor moderne vreemde talen. Door opneming van dergelijke items in eigen nationale testen kunnen landen de taalvaardigheden van hun leerlingen op een Europees eenduidige manier gaan beoordelen. Het Cito is projectleider en werkt hierbij samen met zeven andere landen.⁴⁵

Tijdens de conferentie werd uitgebreid stilgestaan bij de professionalisering van docenten. Veel aandacht ging uit naar het in opdracht van de Europese Commissie ont-

wikkelde profiel voor de opleiding van talentdocenten.⁴⁶ De aanwezigen vonden dat de uitkomsten hiervan moesten worden gecombineerd met de mogelijkheden die het door Nederland ontwikkelde Taalportfolio voor docenten bood. Dit wordt nu opgepakt door het European Centre for Modern Languages, verbonden aan de Raad van Europa. Verder kan worden gemeld dat Noord Rijn Westfalen een voorstel ontwikkelt voor een Europees erkend diploma voor meertaligheid en Europese oriëntatie. Het gaat om een getuigschrift dat naast het nationale diploma kan worden behaald. Dit zou tijdens het Duitse voorzitterschap van de Europese Unie in 2007 tot besluitvorming moeten leiden. In mijn opdracht werkt het Europees Platform mee aan die ontwikkeling.

Disseminatie van Europese ontwikkelingen

Uit het voorgaande blijkt dat Nederland zowel aanhaakt bij Europese ontwikkelingen als daar zelf een bijdrage aan levert. Van belang is dat de kennis daarvan niet beperkt blijft tot een kleine groep van ingewijden, maar dat die ook terechtkomt bij het onderwijsveld. Nu worden veel van de hierboven genoemde ontwikkelingen en projecten standaard gepresenteerd tijdens aparte conferenties of de jaarlijkse studiedag van de VLLT. Aparte vermelding verdient het European Centre for Modern Languages (ECML).⁴⁷ Dit in Oostenrijk gevestigde centrum wordt in stand gehouden door 33 lidstaten van de Raad van Europa, waaronder Nederland. Het stimuleert de ontwikkeling en verspreiding van ideeën voor en voorbeelden van succesvol talenonderwijs. Een zogenoemde Werkgroep Graz beziet welke projectvoorstellen Nederland met de meeste kans op succes kan indienen, nomineert Nederlandse afgevaardigden voor ECML-conferenties en zorgt voor disseminatie van belangrijke ontwikkelingen.

Bijlage

Ad 1 Aanleiding voor publiceren activiteitenprogramma

Het document 'Het leren van talen en de taalverscheidenheid bevorderen: actieplan 2004 - 2006'⁴⁸ vormt het antwoord van de Commissie op een aanbeveling van het Europees Parlement en een oproep van de Raad Onderwijs, Jeugdzaken en Cultuur. In dit plan staan concrete acties op drie brede terreinen:

- ⋮ de doelstelling om iedereen te laten delen in de voordelen van het levenslang leren van talen;
- ⋮ de zorg om de kwaliteit van het talenonderwijs op alle fronten te verbeteren;
- ⋮ de behoefte om een taalvriendelijke Europese omgeving te creëren.

Bij het opstellen van haar actieplan werd de Commissie gesteund door uitspraken van de Europese regeringsleiders en staatshoofden in het voorjaar van 2002. Toen die bijeenkwamen om de strategie van Lissabon te bespreken, stond de opbouw van een concurrerende kenniseconomie centraal. De Raad drong aan op de beheersing van basisvaardigheden door ieder, in het bijzonder door het leren van ten minste twee vreemde talen vanaf zeer jonge leeftijd. Ook vond hij dat er een indicator moest komen voor taalvaardigheden.⁴⁹ De Commissie heeft deze conclusies van de Europese Raad in haar actieplan verwerkt.

Het Europese actieplan betreft zowel Europese initiatieven als ondersteuning van acties van lidstaten. De Commissie heeft de lidstaten verzocht om eigen actieprogramma's op te stellen en daarover in 2007 verslag uit te brengen.

In december 2003 besprak het Nederlandse kabinet het actieplan van de Commissie. Het kabinet reageerde positief.

Het is lang geleden dat het beleid uitgebreid aandacht schonk aan de positie van de moderne vreemde talen in het onderwijs. Dat gebeurde begin jaren negentig, toen een Nationaal Actieprogramma Moderne Vreemde Talen werd uitgebracht onder de titel 'Horizon Taal'.⁵⁰ De Nederlandse regering reageerde hierop met de publicatie 'Over de grens gesproken'.⁵¹ Sindsdien zijn vele jaren verstreken en is er veel veranderd, niet in de laatste plaats in de inrichting van het onderwijs.

Ad 2 Ontwikkelingsperspectief

Ook het Nederlandse bedrijfsleven benadrukt het belang van talenkennis. In een recent rapport geeft bijna tweederde van de geïnterviewde exporteurs aan dat onvoldoende talenkennis een van de grootste bedreigingen vormt voor onze export.⁵² Dat is meer dan een verdubbeling ten opzichte van het jaar ervoor. En dan gaat het niet alleen om Engels: ruim viervijfde van de exporteurs geeft aan dat Engels alleen niet voldoende is⁵³.

Duitsland is nog steeds Nederlands belangrijkste exportbestemming binnen de Europese Unie. België bezet de tweede plaats en Frankrijk en Groot-Brittannië komen op de derde, respectievelijk vierde plaats. Spanje is voor het eerst in de top vijf gekomen. Deze gegevens wijzen voor het stellen van prioriteiten al in een bepaalde richting.⁵⁴

De speciale geografische ligging van Nederland is van doorslaggevende betekenis. Nederland en Vlaanderen bevinden zich als kleiner taalgebied tussen de regio's van de drie grootste talen in West-Europa: de Duitse, Franse en de Engelse. Vroeger waren taalgrenzen echte grenzen, maar tegenwoordig wonen en werken mensen steeds vaker over de taalgrens. Geregeld volgen ze daar ook onderwijs. En dikwijls werken dienstverlenende instellingen aan beide zijden van de grens (en niet alleen in de grensregio's) met elkaar samen of het nu om onderwijsinstellingen, ziekenhuizen of brandweerkorpsen gaat⁵⁵. Het belang van de buurtalen neemt daardoor toe.

Nederlanders verkeerden door hun kennis van verschillende talen op wetenschappelijk terrein altijd in een bevoorrechte positie. Hiermee waren zij in staat verbindingen te leggen tussen de intellectuele tradities van enkele grote, rijke en oude taalgebieden.⁵⁶ Die voorsprong komt in gevaar als wij ons te zeer zouden concentreren op het Engels. De culturele dimensie mogen we hierbij niet vergeten. Door de toename van internationale contacten groeit Europa als samenleving.⁵⁷ Om elkaar over de taalgrenzen echt te begrijpen, de cultuur van de ander te leren waarderen moeten we ook de taal van die ander spreken. Daarmee krijgen toegang tot een schat aan rijkdom.

Ad 3 Vertrekpunt

3a Stand van zaken kwantitatief

Primair onderwijs

In het primair onderwijs volgen alle leerlingen in de twee hoogste klassen, dat wil zeggen vanaf ongeveer tienjarige leeftijd, het vak Engels. Enkele tientallen scholen beginnen daarmee eerder. Dat aantal vroege starters vertoont een duidelijke groei. Ook biedt een aantal scholen in de grensstreek de leerlingen Duits of Frans. Dat aantal blijft stabiel.

Voortgezet onderwijs

In het voortgezet onderwijs volgen vrijwel alle leerlingen in alle schooltypen tot en met het eindexamen het vak Engels.

Het overgrote deel van de leerlingen in de eerste leerjaren van het voortgezet onderwijs volgt daarnaast minimaal een tweede vreemde taal, doorgaans Duits of Frans. En de leerlingen in de eerste drie leerjaren van havo en vwo (bijna vijfenveertig procent) volgen zelfs een tweede én derde vreemde taal, vrijwel altijd Duits en Frans.

In de hoogste leerjaren van het vmbo hebben vreemde talen, doorgaans Duits of Frans, alleen een voorkeurspositie in de economische sector. In de vrije ruimte van de theoretische en gemengde leerwegen kunnen leerlingen kiezen voor aanvullend vreemdetalenonderwijs.

In de tweede fase havo is nu nog een tweede vreemde taal (beperkt aantal uren: deeltaal) voor alle leerlingen verplicht. Daarbij kan een keuze worden gemaakt uit een zevental vreemde talen (Duits, Frans, Spaans, Italiaans, Russisch, Arabisch en Turks; daarnaast ook Fries⁵⁸). In de tweede fase vwo zijn voor alle leerlingen zowel Duits als Frans verplicht (voor beide talen met een beperkt aantal uren: deeltaal). Verdere verplichtingen zijn er in de tweede fase havo/vwo voor leerlingen die het profiel cultuur en maatschappij volgen. In de vrije ruimte van havo/vwo kunnen leerlingen nog kiezen voor aanvullend vreemdetalenonderwijs.⁵⁹

De eindexamengegevens geven een indicatie van de belangstelling van leerlingen, of zij kiezen voor aanvullend talenonderwijs en welke talen zij kiezen. Daarbij moet niet alleen worden gekeken naar de keuzevakken die met een centraal examen worden afgesloten, maar ook naar die welke afsluiten met een schoolexamen. In 2004 waren de deelnamepercentages aan de eindexamens als volgt.⁶⁰

Tabel 1. Deelname aan eindexamens moderne vreemde talen in 2004 (in percentages)

	Engels	Duits (deeltaal)	Duits	Frans (deeltaal)	Frans	Spaans	Overig ⁶¹
vmbo	98		27		8	< 1	< 1
havo	100	46	25	18	19	2	< 1
vwo	100	79	21	77	23	2	< 1

Hieruit valt af te leiden dat in havo en vwo bijna vijfenveertig procent van de leerlingen aanvullend vreemdetalenonderwijs volgt. Duidelijk blijkt dat na het Engels het Duits en Frans nog steeds verreweg de belangrijkste talen zijn, dat Spaans de vierde plaats inneemt en dat de overige talen slechts in zeer bescheiden mate worden gevolgd.

Ook in het voortgezet onderwijs bestaan bijzondere vormen van talenonderwijs.⁶² In het begin van de jaren negentig introduceerde het Europees Platform voor het Nederlandse Onderwijs hiervoor het tweetalig onderwijs (tto) en het versterkt talenon-

derwijs (vto). Het tweetalig onderwijs heeft een grote groei doorgemaakt: 75 scholen hebben nu een dergelijke afdeling, voornamelijk voor vwo-leerlingen.

Het gaat op één school na, die tto Duits aanbiedt, altijd om scholen met tto Engels. Versterkt talenonderwijs (vto) wordt aangeboden door enkele tientallen scholen. Het betreft buiten Engels voornamelijk de talen Duits en Frans, maar ook Spaans, Italiaans en Russisch komen voor. De belangstelling hiervoor neemt af (behalve bij het Engels), vooral vanwege de eis dat extra uren taalles worden ingeroosterd.⁶³

In dit verband is ook internationale uitwisseling van belang. Jaarlijks gaan via nationale, bilaterale en Europese programma's meer dan twintigduizend leerlingen naar het buitenland.⁶⁴ Via internationale contacten leren leerlingen zich op een natuurlijke manier te bedienen van een vreemde taal. Bij ongeveer een derde van deze contacten is Engels de enige voertaal, bij bijna de helft wordt een combinatie van vreemde talen gebruikt en in een flink aantal gevallen gaat het om een combinatie van Nederlands en vreemde talen.

Middelbaar beroepsonderwijs

Sinds de SVM-operatie is hier door de toename van het aantal praktijkgerichte vakken minder ruimte voor de talen gekomen. Engels en ook Duits nemen een relatief sterke positie in. Onderwijs in het Frans en Spaans wordt vrijwel alleen binnen de sector economie aangeboden.⁶⁵

Het talenonderwijs wordt in het middelbaar beroepsonderwijs steeds meer praktijkgericht. In een tiental roc's wordt gewerkt aan de ontwikkeling van tweetalige cursussen, voornamelijk met Engels als tweede taal.

Hoger beroepsonderwijs

Binnen het hoger beroepsonderwijs leiden de meeste talenopleidingen op tot het beroep van leraar in de betreffende taal in het voortgezet onderwijs (of middelbaar beroepsonderwijs). Voor de traditionele schooltalen Engels, Duits en Frans kan men op de meeste instellingen terecht. Voor Spaans, Arabisch, Turks en Russisch bestaan op beperkte schaal lerarenopleidingen. De aantallen studenten zijn in de jaren negentig flink teruggelopen, vooral bij Engels en Frans.⁶⁶ Vanaf de millenniumwisseling is de belangstelling redelijk stabiel gebleven.⁶⁷

Verder valt in het hoger beroepsonderwijs de florissante positie van de economisch-linguïstische opleiding op. Rond drieduizend studenten volgen deze studierichting, waarbij Engels als eerste vreemde taal verplicht is en daarnaast een tweede en derde taal naar keuze.⁶⁸

Wetenschappelijk onderwijs

De studentenaantallen bij de opleidingen taal en cultuur zijn ook hier in de jaren negentig enorm afgenomen, vooral bij Engelse en Franse taal en cultuur, welke opleidingen overigens nog steeds tot de grootste behoren.⁶⁹ Sinds de millenniumwisseling is

het aantal afgestudeerden taal en cultuur, die kunnen kiezen voor doorstroming naar een universitaire lerarenopleiding, vrijwel stabiel gebleven.⁷⁰

Bekend is dat steeds meer universitaire opleidingen hun onderwijsaanbod vooral in de hogere leerjaren (gedeeltelijk) in het Engels geven.

Volwasseneneducatie

Talen kunnen ook worden geleerd buiten het reguliere onderwijs om. Enkele jaren geleden is geïnventariseerd hoe Nederlanders denken over leren op latere leeftijd. Daarbij bleek dat driekwart van de Nederlandse bevolking van mening was dat leren ook voor volwassenen essentieel is om niet buitenspel te komen staan. Ging het om persoonlijke ontplooiing, dan kwamen talencursussen op de derde plaats, na cursussen hobby en sport en ict-vaardigheden.⁷¹ Talen zijn dus behoorlijk populair.

Arbeidsmarkt voor talendocenten

Op dit moment zijn vraag en aanbod bij de moderne vreemde talen over het algemeen redelijk in evenwicht, maar Duits vormt wel een knelpunt.⁷² Ook voor Frans geldt dat de vraag iets groter is dan het aanbod.

Voor het voortgezet onderwijs wordt in de arbeidsmarkttraming door de grote uitstroom van leraren wel een aanzienlijk tekort voorzien.⁷³ Dat moet worden gekoppeld aan het gegeven dat de instroom van studenten naar de opleidingen tot talendocent zorgen baart.

3b Stand van zaken kwalitatief

De resultaten van het Nederlandse talenonderwijs kunnen we op twee manieren bekijken. In de eerste plaats is de vraag of ze beantwoorden aan de doelen die we ons stellen. In de tweede plaats kunnen we kijken naar hoe de resultaten zich verhouden tot die in ons omringende landen.

In 2001 is voor het eerst een oriënterend vooronderzoek gedaan om de niveaus zoals gedefinieerd in de Nederlandse eindexamenprogramma's en eindexamens te relateren aan de Europese schaal van taalvaardigheid van het Europees Referentiekader.⁷⁴ Wat waren de bevindingen?

Natuurlijk zijn de eisen en daarmee de prestaties voor Engels hoger dan voor de andere talen, omdat de leerlingen daarin langer les krijgen. En de eisen en prestaties verschillen ook per schooltype. Maar er is meer aan de hand. Ook kwam naar voren dat de in de examenprogramma's beoogde niveaus van taalvaardigheid en de feitelijke resultaten bij de examens nogal eens van elkaar verschilden. Afwijkingen kwamen voor in zowel positieve zin, vooral bij Engels, als in negatieve zin, vooral bij Frans. De onderzoekers bevalen aan om in de toekomst examenprogramma's te formuleren in termen van het Europees Referentiekader om tot meer transparantie en betere vergelijkbaarheid van bereikte resultaten te komen.⁷⁵

Bereiken we met speciale vormen van taalonderwijs betere resultaten? Uit vergelijkingen van de eindexamencijfers door onder meer het Europees Platform blijkt dat leerlingen die aan tweetalig onderwijs deelnemen beter scoren voor Engels (en iets beter voor Nederlands) dan het landelijk gemiddelde en het bij de zaakvakken niet slechter doen. Dergelijke extra inspanningen lonen dus.

Betrouwbaar vergelijkend onderzoek naar hoe het Nederlandse vreemdetalenonderwijs zich verhoudt tot dat in omliggende landen is er weinig. Eigenlijk is er maar één studie die ons hierover meer kan vertellen.⁷⁶ Het gaat om de prestaties van 15- à 16-jarige leerlingen op het gebied van luisteren, lezen, schrijven en grammatica. Grosso modo is de uitkomst dat Nederlandse leerlingen iets lager scoren dan die uit Zweden, Noorwegen en Denemarken, iets hoger dan die uit Finland en beduidend hoger dan Spaanse en Franse leerlingen, alsmede Duitse leerlingen (waarvan de resultaten wegens lage respons slechts zeer ten dele zijn opgenomen). Daarmee behoort Nederland voor vaardigheden in het Engels tegen het eind van de leerplichtige leeftijd tot de subtop van Europa. Opmerkelijk is overigens dat in alle landen de leerlingen beter scoren op receptieve vaardigheden dan op productieve. De Inspectie van het Onderwijs zegt er het volgende over: 'In de lessen Engels, Frans en Duits hanteert slechts een minderheid van de leraren de doeltaal tot op zekere hoogte ook als voertaal. Dit is een bekend gegeven in het Nederlandse onderwijs. Uit een internationaal vergelijkend onderzoek in acht Europese landen naar de prestaties van vijftienjarige leerlingen voor Engels blijkt dat in Nederland het Engels tijdens de les zeer weinig als communicatietaal wordt gebruikt vergeleken met andere landen (Bonnet e.a., 2004). Daardoor missen de leerlingen praktische oefenmogelijkheden in het gebruiken van de vreemde taal.'⁷⁷

De lerarenopleidingen basisonderwijs en voortgezet onderwijs zijn in 2003 en 2004 geëvalueerd. Het oordeel over de kwaliteit van de lerarenopleidingen was (op onderdelen) kritisch. Vervolgens is in het najaar van 2004 met de hierbij betrokkenen vastgesteld dat de kwaliteit ervan verbetering behoeft.⁷⁸

Maar het gaat niet alleen om bekwaam zijn, maar ook om bekwaam blijven. De Wet op de beroepen in het onderwijs (Wet BIO)⁷⁹, die in 2004 door de Tweede Kamer is aangenomen, bevordert dat het onderwijspersoneel aan een bepaalde minimumkwaliteit blijft voldoen. Werkgevers dienen hun personeel in staat te stellen hun bekwaamheden te onderhouden. Dat betreft in ieder geval de landelijke minimumeisen die binnenkort van kracht worden voor leraren in het primair onderwijs, voortgezet onderwijs en het beroepsonderwijs en de volwasseneducatie.⁸⁰ Dit basispakket laat echter ruimte voor aanvullende competenties.

Overzicht activiteiten en financiën

Activiteit	Beoogde opbrengst	Tijdpad	Financiën 2004	Financiën 2005	Financiën 2006
Benutting Europees Refentiekader	Aan het CEF aangepaste examenprogramma's en examens voortgezet onderwijs	2004-2007	€ 80.000,-	€ 145.000,- + (€ 112.000,-)	€ 182.000,- + (€ 120.000,-)
Ontwikkeling Europees Taalportfolio	Voor onderwijs bruikbaar interactief elektronisch taalportfolio	2004-2007	€ 65.000,- + (€ 55.000,-)	€ 50.000,- + (€ 95.000,-)	€ 50.000,- + (€ 100.000,-)
Invoering Europass	Nederlandse voorziening voor informatie over en beheer van Europass-documenten	vanaf 2005	-	n.v.t. (Europass bestrijkt breder terrein dan taalvaardigheden)	n.v.t. (Europass bestrijkt breder terrein dan taalvaardigheden)
Project LinQ voor versterking vroeg talenonderwijs en buurtalenonderwijs	Meer uitgewerkte didactiek voor po, totaalprogramma voor onderbouw vo, talentklassen in bovenbouw vo	2004-2007	€ 180.000,-	€ 335.000,-	€ 335.000,-
Vreemde talen in de basisberoepsgerichte leerweg	Uitgewerkte didactiek en lesmateriaal	2005-2007	-	€ 80.000,-	€ 55.000,-
Stimulering taalverwerving via internationale uitwisseling	Handleiding voor scholen ter voorbereiding op uitwisseling	2004-2006	-	-	-

Activiteit	Beoogde opbrengst	Tijdpad	Financiën 2004	Financiën 2005	Financiën 2006
Duitse taal in het tweede en derde Duitsland-programma	Gebundelde initiatieven rond Duitse taal en onderzoek naar mening leerlingen over vak Duits	2006-2010	n.v.t. (tweede Duitsland-programma bestrijkt breder terrein dan Duitse taal)	n.v.t. (derde Duitsland-programma bestrijkt breder terrein dan Duitse taal)	n.v.t. (derde Duitsland-programma bestrijkt breder terrein dan Duitse taal)
Werkplaats Talen voor versterking talenonderwijs in samenwerking met onderwijsveld	Presentatie en disseminatie uitkomsten van door veld geïnitieerde projecten	2004-2007	€ 17.000,-	€ 348.000,-	€ 130.000,-
Beleidsagenda lerarenopleidingen	Verhoogde kwaliteit opleidingen, verbeterde infrastructuur, vorming expertisecentra	2005-2008	n.v.t. (beleidsagenda bestrijkt breder terrein dan talenonderwijs)	n.v.t. (beleidsagenda bestrijkt breder terrein dan talenonderwijs)	n.v.t. (beleidsagenda bestrijkt breder terrein dan talenonderwijs)
Inzetten van 'native speakers' in projecten Van Assistent tot Docent Frans en Duits	Jaarlijks ondersteuning van twintig scholen door assistenten, jaarlijks tien extra docenten Duits en tien extra docenten Frans	2004-2007	€ 426.000,-	€ 507.000,-	€ 540.000,-
Professionalisering docenten	Elektronisch taalportfolio voor docenten	2004	opgevoerd bij Europees Taalportfolio	-	-
Samenwerking met beroepsgroep rond studiedag VLLT	Jaarlijkse studiedag van hoge kwaliteit met uitgebreid aanbod aan workshops	2004-2007	€ 15.000,-	€ 18.000,-	€ 18.000,-

Activiteit	Beoogde opbrengst	Tijdpad	Financiën 2004	Financiën 2005	Financiën 2006
Piton, programma internationalisering talenonderwijs in Nederland	Ondersteuning en uitbreiding van vroeg talenonderwijs, versterkt talenonderwijs en tweetalig onderwijs, jaarlijks ruim vijftig begeleide taalassistenten	2004-2007	(€ 586.000,-)	(€ 586.000,-)	(€ 586.000,-)
ICT in het talenonderwijs	Nieuwe modellen om ict met meerwaarde toe te passen in het talenonderwijs	2004-2005	€ 75.000,-	€ 75.000,-	-
Ontwikkeling leermiddelen voor nieuwe schooltalen	Methoden Arabisch en Turks voor het vmbo	2004-2007	€ 230.000,-	€ 230.000,-	€ 230.000,-
Ondersteuning nieuwe schooltalen	Informatievoorziening voor doelgroep en op docenten toegesneden ondersteuning	2004-2007	€ 60.000,- + (€ 60.000,-)	€ 35.000,- + (€ 70.000,-)	€ 10.000,- + (€ 60.000,-)
Een taalvriendelijke omgeving	Jaarlijks een goed georganiseerde Europese Dag van de Talen en uitreiking van Europese Onderscheidingen	2004-2007	€ 150.000,-	€ 110.000,-	€ 120.000,-

Activiteit	Beoogde opbrengst	Tijdpad	Financiën 2004	Financiën 2005	Financiën 2006
Nederlandse bijdrage aan ontwikkeling Europees instrumentarium	Rapportage over testculturen in Europa, raster voor ontwikkeling van aan CEF gerelateerde testitems, Nederlandse bijdrage haalbaarheidsstudie Europese bank met ankeritems	2004-2007	€ 150.000,-	€ 107.000,-	€ 10.000,-
Disseminatie van Europese ontwikkelingen	Nederlandse bijdrage aan ECML te Graz (financieel, inhoudelijk, beleidsmatig), betrekken Nederlandse onderwijsveld bij Europese ontwikkelingen	2004-2007	€ 99.000,-	€ 99.000,-	€ 99.000,-
Nationaal Bureau Moderne Vreemde Talen	Op elkaar afgestemde initiatieven van diverse actoren, regie sectoroverstijgende projecten, wetenschappelijk advies	2004-2008	€ 226.000,-	€ 350.000,-	€ 350.000,-
Totaal		2004-2007	€ 1.773.000,- + (€ 701.000,-)	€ 2.489.000,- + (€ 863.000,-)	€ 2.129.000,- + (€ 866.000,-)

Toelichting op overzicht activiteiten en financiën

Bij het aangeven van het tijdpad is gerekend vanaf 2004, ook als een activiteit al eerder is gestart. Is bekend wanneer een activiteit eindigt, dan is dat jaartal aangegeven. Is dat (nog) niet het geval, dan is het jaar 2007 ingevuld.

Voor het merendeel gaat het in bijgaand overzicht om extra beschikbaar gestelde middelen. Is dat niet het geval, bijvoorbeeld doordat aan een bestaand regulier budget een 'talige' invulling werd gegeven, dan is het betreffende bedrag tussen haakjes geplaatst.

Voor 2006 gaat het om een raming, waarvan uitkering mede afhankelijk is van goedkeuring door de begrotingswetgever.

- 1 Zie voor het actieplan van de Europese Commissie:
http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/policy/consult_nl.html#beleidskwesties.
- 2 De lezer die direct kennis wenst te nemen van de in gang gezette acties, wordt verwezen naar paragraaf 5.
- 3 Zie hiervoor de conclusies van het voorzitterschap van de Europese Raad van Barcelona op 15 en 16 maart 2002: http://europa.eu.int/european_council/conclusions/index_nl.htm.
- 4 Zie voor meer informatie de bijlage.
- 5 In de bijlage is een uitgebreider beschrijving van de stand van zaken opgenomen.
- 6 Eurydice: Key Data on Teaching Languages at School in Europe, vooral blz. 43 en 48. Brussel, 2005. Vindplaats: http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/key/studies_en.html.
- 7 Eurydice: Key Data on Teaching Languages at School in Europe, vooral blz. 28. Zie verder Herder, A. en Bot, K. de: Vroeg vreemdetalenonderwijs in internationaal perspectief. Expertisecentrum taal, onderwijs en communicatie, Rijksuniversiteit Groningen, 2005.
- 8 Bonnet, G. (redacteur): The assessment of pupils' skills in English in eight European Countries. European Network of Policy Makers for the Evaluation of Education Systems, 2004. Vindplaats: <http://cisad.adc.education.fr/rev/english/publicationssurvey.htm>.
- 9 Zie hiervoor ook Hest, E. van, Jong, J.H.A.L. de, en Stoks, G. : Nederlandse taalkwalificaties in Europees verband. SLO/Citogroep, Enschede/Arnhem, 2001.
- 10 Inspectie van het Onderwijs: Onderwijsverslag 2003/2004, blz. 235-236. Utrecht, 2005.
- 11 Council of Europe: Modern Languages: Learning, Teaching, Assessment. A Common European Framework of Reference, vooral blz. 131-135. Strasbourg, 1998. Vindplaats: http://www.coe.int/T/E/Cultural_Co-operation/education/Languages/Language_Policy/Common_Framework_of_Reference.
De Nederlandse Taalunie heeft besloten een Nederlandse vertaling van (delen van) dit raamwerk te laten maken.
- 12 Arbeidsmarktbarometer voortgezet onderwijs 2004-2005, vooral blz. 60. Uitgave Regioplan Beleidsonderzoek, Amsterdam, 2005. Vindplaats: <http://www.minocw.nl/werkinonderwijs/doc/2005/babo119.pdf>.
- 13 Zie de Nota Werken in het onderwijs 2006. Publicatie Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Den Haag, 2005. Vindplaats: <http://www.minocw.nl/brief2k/2005/doc/36897.pdf>.
- 14 Beleidsagenda lerarenopleidingen. Publicatie Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Den Haag, 2005. Vindplaats: <http://www.minocw.nl/brief2k/2005/doc/27721b.pdf>.
- 15 Zie hiervoor de Wet op de beroepen in het onderwijs (Wet BIO), die in 2004 door de Tweede Kamer is aangenomen. Voor meer informatie zie <http://www.minocw.nl/werkinonderwijs/werkinonderwijs6.html>.
- 16 Wijziging van de Wet op het voortgezet onderwijs inzake vervanging van de basisvorming door een nieuwe regeling voor de onderbouw (regeling onderbouw VO). Kamerstuk 2005-2006, 30 323, nrs. 2 (wettekst) en 3 (toelichting). Vindplaats: <http://www.minocw.nl/brief2k/2005/doc/41923a.pdf>.
- 17 Alle informatie over de tweede fase is te vinden via de website www.tweedefase-loket.nl.

- 18 Hierbij wordt een taal aangeboden met een beperkt aantal uren en wordt de nadruk gelegd op bepaalde vaardigheden (spreken in het havo, lezen in het vwo).
- 19 Modern Languages: Learning, Teaching, Assessment. A Common European Framework of Reference, vooral blz. 131-135. Council of Europe, Strasbourg, 1998.
- 20 Zie de mededeling van de Europese Commissie aan het Europees Parlement en de Raad: De Europese indicator van het taalvermogen. Brussel, COM (2005) 356 definitief.
- 21 Vindplaats http://www.bveraad.nl/upload/142518_7093_1099043813729-referentiedocument_talen.pdf.
- 22 Zie hiervoor www.europeestalenlabel.nl.
- 23 Edelenbos, dr. P. en Jong, dr. J.H.A.L. de: Vreemdetalenonderwijs in Nederland, een situatieschets, blz. 30-31. Uitgave Nationaal Bureau Moderne Vreemde Talen, 2004.
- 24 Zie hiervoor noot 9.
- 25 Zie hiervoor www.europeestaalportfolio.nl.
- 26 Overigens wordt dit type leren door het departement ook op andere wijze gestimuleerd. Zo werkt het APS in het kader van de overheidsprogrammering voor de ondersteuningsinstellingen aan Tabasco, een Europees innovatieproject. Tabasco staat voor Task-based School, anders talen leren. Zie hiervoor www.aps.nl. Verder werd op basis van de Regeling 'Regionale vernieuwingsprojecten vmbo 2003' subsidie verleend voor de ontwikkeling van praktijkgericht talenonderwijs, waarbij doorlopende leerlijnen binnen de beroepskolom een nevensdoel waren.
- 27 Zie hiervoor www.europass.nl.
- 28 Kijk voor meer informatie hierover op de volgende website: www.linguacentrum.europeesplatform.nl.
- 29 Overigens zijn ook in het kader van Werkplaats Talen (zie hierna) diverse projectvoorstellen gehonoreerd die zich bezighouden met vroeg Engels, onder andere via de ontwikkeling van nascholingsmodules.
- 30 Zie mijn brief van 7 juli 2005 over onderzoek versterkt vreemdetalenonderwijs. Vindplaats: <http://www.minocw.nl/brief2k/2005/doc/29329.pdf>.
- 31 Beleidsreactie op eindadvies Taakgroep Vernieuwing Basisvorming, een eigen gezicht voor de onderbouw. Den Haag, 2004, blz. 5. Vindplaats: <http://www.minocw.nl/brief2k/2004/doc/24167.pdf>.
- 32 Harskamp, E., Zomerma, E. en Oonk, H.: Aiming for the Stars - Onderzoek naar taalvoorbereiding en uitwisseling tussen Nederlandse en andere Europese scholen. GION, Groningen, 2005.
- 33 Edelenbos, dr. P. en Jong, dr. J.H.A.L. de: Vreemdetalenonderwijs in Nederland, een situatieschets, vooral blz. 24-26. Uitgave Nationaal Bureau Moderne Vreemde Talen, 2004.
- 34 Zie www.werkplaatstalen.nl.
- 35 Wet op de beroepen in het onderwijs (Wet BIO). Voor meer informatie zie <http://www.minocw.nl/werkin-onderwijs/werkinonderwijs6.html>.
- 36 Besluit bekwaamheidseisen onderwijspersoneel. Staatsblad 2005, 350. Zie voor meer informatie <http://www.minocw.nl/brief2/2005/doc/36810a.pdf>.
- 37 Research voor Beleid: Monitor integraal personeelsbeleid in het po en vo, vierde meting, eindrapport, 2005.
- 38 Zie www.europeestaalportfolio.nl.
- 39 Zie www.nabmvt.nl.
- 40 Zie www.cps.nl onder Talencentrum.
- 41 Zie www.europeestalenlabel.nl/Boekje_Talenlabel5.pdf.
- 42 Zie Westhoff, G.J. (redacteur): Improving Language Education, conference report/Amélioration de

- l'Enseignement des Langues, rapport de conférence. Europees Platform, Alkmaar, 2005.
Zie www.europeesplatform.nl.
- 43 Edelenbos, P: Foreign language assessment cultures - Policies and practices in European Union countries. Groningen, 2005. Te vinden via www.nabmvt.nl.
- 44 Alderson, J. Charles e.a.: The Development of Specifications for Item Development and Classification within the Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Lancaster, 2004. Te verkrijgen via c.alderson@lancaster.ac.uk.
- 45 Zie voor meer informatie http://www.citogroep.nl/i_project/menu_fr.htm.
- 46 Kelly, M., Grenfell, M. e.a.: European profile for language teacher education. Zie hiervoor www.lang.soton.ac.uk/profile.
- 47 Zie www.ecml.at.
- 48 Zie voor het actieplan van de Europese Commissie:
http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/policy/consult_nl.html#beleidskwesties.
- 49 Zie voor de conclusies van het voorzitterschap van de Europese Raad van Barcelona op 15 en 16 maart 2002: http://europa.eu.int/european_council/conclusions/index_nl.htm.
- 50 Els, prof.dr. T.J.M. van: Horizon Taal - Nationaal Actieprogramma Moderne Vreemde Talen - Nota van aanbevelingen. Nijmegen, 1990. Publicatie is niet meer verkrijgbaar.
- 51 Reactie van de Nederlandse Regering op 'Horizon Taal': Over de grens gesproken. Publicatie Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, Den Haag, 1991. Publicatie is niet meer verkrijgbaar. Een van de uitkomsten van het Nationaal Actieprogramma was de oprichting van het Nationaal Bureau Moderne Vreemde Talen (NaB-MVT). Op basis van een positieve evaluatie is de instellingsduur vorig jaar verlengd tot eind 2008. Het NaB-MVT is een klein bureau, dat opereert tussen beleid, onderzoek en praktijk. Het kan ook projecten regisseren waarbij meerdere instellingen betrokken zijn.
- 52 Atradius en Fenedex: Trends in Export 2005. Zie hiervoor: <http://www.atradius.com/nl/trendsinexport>.
- 53 Zie hiervoor <http://www.fenedex.nl> onder Export nieuws.
- 54 Zie noot 41. Buiten de Europese Unie worden (in deze volgorde) Zwitserland, Noorwegen, Rusland, de Verenigde Staten en Turkije (voor het eerst in de top vijf) als belangrijkste exportbestemmingen genoemd.
- 55 Bekijk voor informatie over dergelijke activiteiten bijvoorbeeld de website over de regio Rijn-Waal: <http://www.euregio.org>.
- 56 Het verdriet van de kosmopoliet. Oratie van Douwe Draaisma bij de aanvaarding op 18 oktober 2005 van het bijzonder hoogleraarschap geschiedenis van de psychologie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Zie hiervoor www.douwedraaisma.nl.
- 57 Dit geldt ook voor het onderwijs. Zie hiervoor de nota Internationale Mobiliteit in het Onderwijs in Nederland, 2004. Het betreft een uitgave van Cinop, Europees Platform en Nuffic, Den Haag, 2005.
- 58 De positie en ondersteuning van het Fries vallen buiten de reikwijdte van dit programma. Voor het Fries bestaat de bestuursafpraak Friese taal en cultuur. Hierover wordt ook apart gerapporteerd aan de Tweede Kamer. Overigens neemt men ook in Friesland deel aan de Europese ontwikkelingen: zo is een 'Taalportfolio foar learlingen yn Fryslân' ontwikkeld.
- 59 Overigens kan het ministerie, mits aan een aantal kwaliteitsvoorwaarden is voldaan, een school voor havo of vwo ook toestemming geven om andere talen aan te bieden. Recent is die toestemming verleend voor Chinees en Portugees.
- 60 Inspectie van het Onderwijs: Examengegevens 2004 (definitieve gegevens, peilmoment juni 2005).

- 61 Het betreft de talen Arabisch, modern Hebreeuws, Italiaans, Russisch en Turks, waarvan in het vmbo alleen Arabisch, modern Hebreeuws, en Turks kunnen worden gekozen. Het gaat om heel kleine percentages, in de orde van grootte van 0,1 tot 0,2 procent voor al die talen gezamenlijk.
- 62 De stimulering en ondersteuning van vroeg vreemdetalenonderwijs, versterkt talenonderwijs en tweetalig onderwijs, evenals het aantrekken en begeleiden van taalassistenten zijn in een speciaal programma bij het Europees Platform ondergebracht. Dat programma heet Piton, wat staat voor Programma internationalisering talenonderwijs in Nederland.
- 63 Raadpleeg voor meer gegevens over scholen voor primair en voortgezet onderwijs met vroeg vreemdetalenonderwijs, versterkt talenonderwijs en tweetalig onderwijs in Nederland de website van het Europees Platform voor het Nederlandse Onderwijs: www.europeesplatform.nl.
- 64 Gegevens verkregen van het Europees Platform voor het Nederlandse Onderwijs. Zie ook het Jaarverslag 2004 van het Platform. Alkmaar, 2005.
- 65 Edelenbos, dr. P. en Jong, dr. J.H.A.L. de: Vreemdetalenonderwijs in Nederland, een situatieschets, vooral blz. 24-26. Uitgave Nationaal Bureau Moderne Vreemde Talen, 2004.
- 66 Idem, blz. 29.
- 67 Ministerie van OCW: Kerncijfers 2000-2004 Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, blz. 80-81.
- 68 Vreemdetalenonderwijs in Nederland, een situatieschets, blz. 28.
- 69 Idem, blz. 28-30.
- 70 Kerncijfers 2000-2004 Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, blz. 93.
- 71 Doets, C. en Neuvel, J.: Leren op Latere Leeftijd. Uitgave CINOP, 's-Hertogenbosch, 2000.
- 72 Arbeidsmarktbarometer voortgezet onderwijs 2004-2005, vooral blz. 60. Uitgave Regioplan Beleidsonderzoek, 2005. Vindplaats: <http://www.minocw.nl/werkinonderwijs/publicaties02.html>
- 73 Ministerie van OCW: Nota 'Werken in het onderwijs 2006', blz. 5 en 6. Den Haag, 2005.
- 74 Council of Europe: Modern Languages: Learning, Teaching, Assessment. A Common European Framework of Reference, vooral blz. 131-135. Strasbourg, 1998. Vindplaats: http://www.coe.int/T/E/Cultural_Co-operation/education/Languages/Language_Policy/Common_Framework_of_Reference.
- 75 Hest, E. van, Jong, J.H.A.L. de, en Stoks, G. : Nederlandse taalkwalificaties in Europees verband. SLO/Citogroep, Enschede/Arnhem, 2001.
- 76 Bonnet, G. (redacteur): The assessment of pupils' skills in English in eight European Countries. European Network of Policy Makers for the Evaluation of Education Systems, 2004. Vindplaats: <http://cisad.adc.education.fr/revapdf/assessmentofenglish.pdf>.
- 77 Inspectie van het Onderwijs: Onderwijsverslag 2003/2004, blz. 235-236. Utrecht, 2005.
- 78 Beleidsagenda lerarenopleidingen. Publicatie Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Den Haag, 2005. Vindplaats: <http://www.minocw.nl/brief2k/2005/doc/27721b.pdf>.
- 79 Zie hiervoor de Wet op de beroepen in het onderwijs (Wet BIO), die in 2004 door de Tweede Kamer is aangenomen. Voor meer informatie ga naar <http://www.minocw.nl/werkinonderwijs/werkinonderwijs6.html>.
- 80 Besluit bekwaamheidseisen onderwijspersoneel. Staatsblad 2005, 350. Voor meer informatie ga naar <http://www.minocw.nl/brief2/2005/doc/36810a.pdf>

PLEASE Do Not
TAKE DISPLAY
PAPERS
MORE AVAILABLE INSIDE

Publicatie van het Ministerie van
Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Uitgave
januari 2006

Productie
Leo Wijnhoven / Peter Molenaar

Fotografie
Bart Versteeg, Den Haag
Hans van Dijk, Groningen
Europees Platform, Alkmaar

Vormgeving
Wim Zaat, Moerkapelle

Druk
drukkerij Speed Print, Zoetermeer

Nabestellen
Postbus 51
Telefoon 0800-8051 (gratis)
of www.postbus51.nl

ISBN 90-5910-104-9

Prijs € 9,00

Meer informatie
www.minocw.nl/

OCW35.096/4.500/08BK2005BO40